

13. Ситник В. П. Формування і реалізація державної політики розвитку АПК в Україні /В.П. Ситник// Економіка АПК № 2, 2011. С. 23.

Annotation

The article deals with the analysis of the regularities and problems connected with the Ukrainian agricultural sector development.

The agricultural complex of Ukraine is a diversified formation. Its structure comprises specialized complexes of the floral (grain-sorting, beet-sugar, fruit rerolling etc.) and cattle-breeding (meat, dairy, poultry industrial) directions. Complex has got developed spheres of the production and non-production servicing. Various by the social status manufactures of the foodstuffs and raw materials for food and light industry fall within the complex.

The agricultural sector is one of the most significant spheres of the real sector where the floral and zoogenic material welfare are created for the population's provisioning with food products as well as raw materials.

The main tendencies and regularities of the agricultural sphere development in Lviv are the following: the dynamic cutback in rural lands, the production increase of the gross agrarian output, production intensification increase for 100 hectares of the rural lands, diminution of the sector's part in gross added value of the region and increase of the intermediate consumption, import agrarian production growth for 8,8 times according to 2002 as well as export for 5,1 times, and corresponding increase in food import dependence in region, decrease of the working fields contrary to the improvement of the activity financial results and inconsiderable investment increase in the branch. In addition to that, the profitability of vegetative production preserves high, but at the same time the profitability of cattle breeding production is on the verge of unprofitableness.

УДК 336.27:338.242.4:631

Маленька І.М.
аспірант⁷

Подільський державний аграрно-технічний університет

КРЕДИТУВАННЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

Анотація. У статті розглянуто наукові основи фінансового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників з боку держави. Проведено аналіз сучасного стану кредитування аграрного сектору економіки, виявлено основні його недоліки. Розроблено пропозиції щодо удосконалення державної підтримки кредитування сільського господарства України.

Ключові слова: кредит, пільгове кредитування, механізм здешевлення кредитів, відсоткова ставка, компенсація.

⁷ Науковий керівник: Лучик С.Д. – д.е.н., професор.

Постановка проблеми. Сільське господарство є однією з найбільш перспективних галузей економіки України, ефективний розвиток якої дає можливість гарантувати продовольчу безпеку країни, створити важливий ресурс зовнішньоекономічної діяльності, отримати надійне джерело надходжень до бюджету та потужний виробничо-економічний потенціал для розвитку села. Оскільки в сучасних умовах сільське господарство є практично позбавленим засобів для ефективного функціонування, воно потребує формування дієвого механізму державної фінансової підтримки аграріїв. Головною складовою такого механізму є кредитне забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема обґрунтування рівня та ефективності державної фінансової підтримки аграрного сектора економіки посідає чільне місце у наукових дослідженнях, однак нерозкритими залишаються аспекти кредитування сільського господарства. Зокрема зазначеному питанню присвячено роботи Гайдуцького П.І. [1], Гудзь О.Є. [2], Непочатенко О.О. [3], Палькевич Ю.Р. [4], Радченко Н.Г. [5], Саблука П.Т. [6], Сомик А.В. [7], Чорнобай О.П. [8] та ін. Необхідність підвищення ефективності використання кредитних коштів, спрямованих на фінансову підтримку підприємств аграрного сектору економіки визначає актуальність подальших досліджень у цій сфері.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування необхідності державної фінансової підтримки сільського господарства, визначення сучасного стану та основних проблем кредитування сільськогосподарських товаровиробників на сучасному етапі, розробка практичних рекомендацій щодо покращення стану забезпечення виробничого процесу аграрних підприємств кредитними ресурсами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Створення конкурентоспроможного аграрного виробництва без втручання держави в сільське господарство неможливе, оскільки існують фактори, які з однієї сторони виступають особливостями сільського господарства та знижують його привабливість для інвесторів (великий ступінь ризику, ціновий диспаритет на

сільськогосподарську та промислову продукцію, залежність від погодно-кліматичних умов, циклічність тощо), а з іншої – є умовою його регулювання і породжують необхідність підтримки держави.

Важливою складовою державної підтримки сільського господарства виступає їх фінансова підтримка, націлена на фінансове забезпечення їх діяльності. Одним із найбільш дієвих серед використовуваних державою заходів фінансового регулювання розвитку сільського господарства є кредитування (рис. 1).

Рис.1. Основні складові елементи фінансової підтримки сільського господарства*

*Побудовано автором

Державна підтримка в Україні набула статусу пріоритетної та декларується у багатьох нормативно-правових актах. Проте механізм державної підтримки кредитування аграрних товаровиробників часто змінюється, найчастіше не маючи узгодженого цілеспрямованого характеру. Це свідчить про недостатнє обґрунтування участі держави у регламентуванні функціонування механізму кредитування сільськогосподарських виробників.

Так, впродовж 1980-1990 рр. частка кредитів у джерелах формування оборотних засобів колгоспів і радгоспів становила 35-40%, а в позичених коштах – 70-80%. Тобто у сільськогосподарських підприємств кредити банків були основним джерелом залучення коштів. Значна частина цих позичок

списувалися державою, що було свого роду компенсацією зростаючого диспаритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію.

В перші роки незалежності України кредитування перейшло до комерційних банків, держава відмовилася від участі в цьому процесі і аграрні підприємства були переведені на ринковий режим кредитування. Для сільськогосподарських підприємств, враховуючи підвищений ризик господарювання, процентні ставки за кредитами досягали 65 % [1, с. 263]. Наслідки такого дорогого кредитування аграрного виробництва – скорочення його обсягів до початку кредитної реформи.

У 2000 році, коли Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про додаткові заходи щодо кредитування комплексу сільськогосподарських робіт» від 25 лютого 2000 року №398, розпочалось стимулювання надходження кредитних ресурсів сільськогосподарським товаровиробникам через компенсацію частини відсоткової ставки кредитів, виданих банками, для проведення польових робіт (в розмірі 50% облікової ставки, але не нижче 17,5% річних).

Ст. 11 Закону України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 рр.» були визначені особливості кредитного забезпечення сільського господарства, як одного зі шляхів його державної підтримки, що полягає у поєднанні загальноприйнятого порядку надання кредитів із спеціальним режимом кредитування, який враховує особливості ведення сільськогосподарського виробництва.

Практика пільгового кредитування 2002 р. передбачила запровадження конкурсного відбору сільськогосподарських товаровиробників для зазначених виплат. Переваги почали надаватися підприємствам, які укладали найбільш вигідні угоди з найменшою відсотковою платою за кредит, не мали заборгованості з виплати заробітної плати перед державою, Пенсійним фондом, залучали кредити на короткий термін (до 6 міс.) і страхували урожай сільськогосподарських культур від стихії тощо.

У 2004 р. запроваджено державну програму фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення коротко- і довгострокових (до 3 років) кредитів. Розмір компенсації встановлювався в межах 16% річних.

У 2006 р. компенсації надавалися на конкурсній основі підприємствам аграрного сектору, які залучили кредити, за умови, що ставка по кредитах банків не перевищувала 21 % по короткострокових, 20 % по довгострокових і 27 % – по кредитах кредитних союзів у національній валюті [5, с. 93].

У 2007 р. відшкодування відсоткової ставки надавалося сільськогосподарським підприємствам на обсяги використаних ними протягом року кредитних ресурсів. Встановлена нова верхня гранична межа відсоткової ставки банків як умова, при якій поширюється механізм здешевлення відсоткової ставки по залучених кредитах не вище 18 % річних у національній валюті, й 12 % річних – в іноземній валюті, а по середньострокових кредитах вона не повинна перевищувати 17 % річних у національній валюті та 11 % річних — в іноземній валюті [3, с. 96].

У 2009 р. розширено перелік цільового використання кредитів для аграрних підприємств та обмежено напрями використання коштів для сільськогосподарських підприємств на поточні витрати. Право на одержання пільгових банківських кредитів набули переробні підприємства [2, с. 60].

На відміну від механізму кредитування за пільговою схемою 2010 р., в 2011 р. був запропонований диференційований підхід до розміру часткової компенсації для сільськогосподарських товаровиробників, зернозаготівельних і зернопереробних підприємств – 70% облікової ставки НБУ, а для інших підприємств аграрної сфери – до 50 % [6].

Такі зміни механізму кредитної політики держави щодо сільського господарства свідчать про його удосконалення, але їх частота вказує на нестабільність державної підтримки кредитування. Зокрема, банки, які були задіяні у програмах кредитування сільського господарства, відзначались

гіршими фінансовими результатами діяльності, ніж ті, що не брали в них участі.

Сучасна система сільськогосподарського кредитування в Україні характеризується поєднанням ринкового і пільгового механізмів кредитування. При чому пільговий механізм кредитування аграріїв здійснюється за спеціальними програмами, спрямованими на підвищення ефективності аграрного виробництва.

Порядок використання коштів із Державного бюджету для здешевлення сільськогосподарських кредитів затверджується Кабінетом Міністрів. Ним регулюються такі основні питання: умови одержання компенсації для здешевлення кредитів; обмеження процентних ставок, під які можуть надаватися пільгові кредити; об'єкти пільгового кредитування; порядок і терміни документального оформлення руху пільгових кредитів; звітність.

Процедура часткової компенсації комерційним банкам кредитної ставки за надані аграрним підприємствам пільгові кредити здійснюється за наступною схемою (рис. 2) і є досить громіздкою. Вона включає велике коло учасників та складну процедуру оформлення пільгових кредитів, яка утруднює доступ аграрних підприємств до кредитних ресурсів [8, с. 209].

Рис. 2. Схема здешевлення кредитів для аграрних підприємств [8]

Практичне застосування механізму здешевлення сільськогосподарських кредитів в Україні переконує у наявності ряду недоліків, серед яких: складність

механізму кредитної субсидії і його розпорошеність між багатьма позичальниками й напрямками кредитування; недостатня гнучкість механізму, що значно обмежує кількість користувачів пільговими кредитами; недосконалість об'єкта часткової компенсації та порядку розрахунку її розміру; недостатня прозорість, що призводить до зловживання при розподілі пільгових кредитів; неповнота відшкодування втрат комерційних банків, пов'язаних з використанням пільгових відсоткових ставок, що зменшує ефективність таких операцій; затримки у поверненні кредитів тощо.

Щодо сучасного стану кредитування сільського господарства, то слід відзначити те, що заходи, які було вжито, стимулювали надходження аграрним товаровиробникам. Зростання обсягів державної фінансової підтримки дозволило значно збільшити обсяги залучених на пільгових умовах кредитів. В 2008 р. Із 20,1 млрд.грн., кредитів, наданих підприємствам агропромислового комплексу 15. 1 млрд.грн., або 75% були пільговими. Це майже в 19 разів більше в порівнянні з 2000 р. Позитивним моментом є зростання питомої ваги пільгових кредитів, яка за досліджуваний період збільшилась майже в 2 рази, отже, розширились можливості аграріїв здешевити вартість кредитів. Водночас, на сьогодні, майже третина підприємств, що залучають кредити, оплачують їх за власний рахунок.

Збільшення кредитування сільського господарства відбувалось майже щороку, за винятком 2002 та 2009 років, коли спостерігався спад кредитної активності, пов'язаний із кризовими ситуаціями в економіці. Паралельно відбувалося збільшення обсягів пільгового кредитування з 0,8 млрд. грн. в 2000 році до 15,1 – в 2008 році, після чого в 2009 році спостерігалось зменшення до 2,6 млрд. грн. і до 2011 – досягнуло 6,5 млрд. грн. В 2012 році показник пільгового кредитування сільського господарства зменшився майже до початкового рівня «пільгової реформи» і становив 1,4 млрд. грн. (рис. 3).

Скорочення наданих кредитів підприємствам аграрного сектору частково можна пояснити зменшенням попиту у депресивній економіці за наявності значних проблем щодо погашення боргів підприємств та домогосподарств.

Крім того, негативним фактором було і те, що до стандартів кредитування банки включали більш жорсткі умови, що в значній мірі ускладнило отримання позик підприємствами України за повномасштабної кредитної кризи.

Рис. 3. Кредитування АПК у 2000-2012рр., млрд. грн.*

*Джерело: Дані Міністерства аграрної політики та продовольства України

Характерною рисою кредитування сільського господарства в Україні є те, що ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій мають 177 банків і жодного спеціалізованого аграрного банку, в якому частка кредитів для сільського господарства у структурі кредитного портфеля становила б понад 50 %. Надання кредитів у 2012 році здійснювалось переважно такими банками: АППБ «Аваль» – 637 млн. грн. (30%); «Ощадбанк» – 217 (10%); «Промінвестбанк» – 215 (10%); «Приватбанк» – 160 (7%); «Укрсоцбанк» – 122 (6%); «Укрексімбанк» – 64 (3%); інші банки – 740 (34%) [6].

Кредити сільськогосподарським підприємствам на кінець лютого 2013 року становили 35 млрд. грн., що на 2,0%, або 0,7 млрд. грн., більше, ніж у попередньому місяці. Збільшення кредитів відбулося як за рахунок кредитів, наданих у національній валюті, які зросли на 1,8% – до 24,7 млрд. грн., так і за рахунок кредитів в іноземній валюті, які збільшилися на 2,4% – до 10,3 млрд. грн. [10]

Відсоткові ставки за кредитами, наданими сільськогосподарським підприємствам відзначаються постійним падінням до 2007 року (рис. 4).

Рис. 4. Рівень відсоткових ставок комерційних банків України за надані кредити підприємствам АПК у національній валюті, %

Джерело: Дані Національного банку України

Нестабільність економіки, значне коливання курсу національної валюти, призупинення державної програми пільгового кредитування на протязі 2008-2010 років стало результатом підвищення вартості сільськогосподарських кредитів, наданих як у національній, так і в іноземній валютах, про що свідчать достатньо високі відсоткові ставки. Розмір компенсації відсоткових ставок з держбюджету України практично завжди був менший частини відсоткової ставки, яку оплачували підприємства самостійно, що свідчить про те, що держава, незважаючи на значні бюджетні призначення, недостатньо фінансує аграрних позичальників у напрямку здешевлення кредитів, тобто механізм пільгового кредитування повністю не розв'язує проблеми кредитування сільського господарства України.

Розвиток системи кредитного обслуговування аграрного сектора економіки гальмує нерегульованість таких питань як нерозвиненість ринку землі, що унеможлиблює її використання як застави для отримання кредиту, знос основних засобів, тривала процедура отримання банківського кредиту, недоступність фінансових послуг для малих і середніх підприємств, високі

відсоткові ставки, дефіцит бюджету, інфляція, низька купівельна спроможність населення тощо.

Негативно впливає на дієвість пільгового кредитування в Україні недосконалість нормативно-правового забезпечення. Удосконалення існуючого механізму здешевлення кредитів можливе шляхом внесення у нормативні документи науково обґрунтованих коректив, які забезпечать підвищення ефективності державної фінансової підтримки аграрної галузі.

На сьогодні головним завданням для уряду є створення таких умов, при яких сільськогосподарські підприємства могли б залучати кредитні кошти на пільгових умовах.

Зарубіжний досвід свідчить про різноманітність підходів щодо розв'язання завдань пільгового кредитування аграрних товаровиробників з боку держави. Так, у Франції механізм дії пільгових кредитів ґрунтується на принципі боніфікації - компенсації кредиторю з коштів державного бюджету різниці між договірною відсотковою ставкою і ставкою пільгового кредиту. Розмір пільгової кредитної ставки є фіксованим, законодавчо визначеним і диференційованим залежно від виду кредиту: на облаштування господарства - 2,7-4 %, модернізацію - 2,7-5 %, розвиток тваринництва - 5-6%, виробництво деяких продуктів рослинництва - 6-10 %, земельні позики - 5,2 %, фінансування кооперативів із спільного використання техніки - 3,7-5%. Для німецьких сільськогосподарських виробників, фіксованими є або ставка пільгового кредиту, або розмір часткової компенсації [7, с. 138]. Пільговий інвестиційний кредит австрійським фермерам диференційований залежно від виду кредиту за двома рівнями компенсаційних доплат - 50 і 36 % діючої відсоткової ставки банка-кредитора. У США Асоціація у справах фермерів фінансує програму зі зменшення кредитних відсоткових ставок із компенсацією 4 % від відсоткової ставки одержаного кредиту в комерційних банках фермером чи сільськогосподарським товаровиробником. Румунським сільськогосподарським підприємствам часткова компенсація здійснювалася

після повернення пільгового кредиту в обумовлений термін у розмірі 70 % відсоткової ставки кредитора [4, с. 82].

Отже, спільними рисами та тенденціями розвитку системи сільськогосподарського кредитування у високорозвинутих країнах є: участь держави у підтримці функціонування системи; високий рівень залучення кредитних ресурсів у сільське господарство; найпоширеніший інструмент – пільгове кредитування; формування «змішаної» системи кредитування.

Але при цьому не зникає необхідність пошуку учасниками аграрного ринку альтернативних джерел фінансової підтримки. Для покращення кредитного забезпечення сільського господарства України варто активізувати розвиток нових форм кредитування у сільському господарстві, які давали б можливість отримувати кредити. До них можна віднести факторингові операції, кредити під заставу виробленої продукції, іпотечне кредитування, лізинг, форвардне кредитування та ін.

Невід'ємною складовою формування основи продовольчої безпеки України та вітчизняних споживачів є співпраця з банками. Представництва найбільших іноземних банків зацікавлені у співпраці з українськими аграріями та заявили про готовність кредитувати вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції. Ці відносини, звичайно, неможливі без безпосередньої участі держави, якій сьогодні відводиться важлива роль у забезпеченні інтересів суб'єктів сільськогосподарських відносин.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що специфіка сільськогосподарського виробництва обумовлює необхідність їх державної підтримки, зокрема через механізм пільгового кредитування. Проте сучасні підходи до державного стимулювання пільгового кредитування не є історично узгодженими, цілісними та ефективними. Тому існує об'єктивна потреба в удосконаленні як теоретико-методологічного підґрунтя здійснення державної підтримки кредитування сільського господарства взагалі, так і в удосконаленні організаційно-економічного забезпечення механізму кредитування зокрема. Сьогодні держава повинна розглянути можливі механізми спрощення

процедури кредитування аграрних товаровиробників та максимально врахувати кращий досвід європейських країн щодо створення сприятливих умов для розвитку аграрного бізнесу.

Список літератури

1. Гайдуцький П.І. Аграрна реформа в Україні / [Гайдуцький П.І., Саблук П.Т., Лупенко Ю.О. та ін.]; За ред. П.І. Гайдуцького. - К.: ННЦ ІАЕ, 2005. - 424 с.
2. Гудзь О.Є. Державна програма фінансової підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів / О.Є. Гудзь // Економіка АПК. - 2008. - № 11. - с.8-13
3. Гудзь О.Є. Удосконалення механізму кредитних субсидій підприємств АПК [Текст] / О. Є. Гудзь // Економіка АПК. - 2009. - № 9. - с. 59-61.
4. Палькевич Ю.С. Роль держави в системі кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств / Ю.С. Палькевич // Економіка АПК. - 2009. - №7. - с.79-86.
5. Радченко Н.Г. Державна підтримка банківського кредитування сільськогосподарських підприємств. / Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. - №1(17). - Том 2. - Мелітополь, 2012. - с. 90-98
6. Саблук П.Т. Стратегічні напрями розвитку агропромислового комплексу України / П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк: Інститут аграрної економіки УААН. - К., 2002. - 60 с.
7. Сомик А.В. Особливості розвитку системи сільськогосподарського кредитування у зарубіжних країнах/ А.В. Сомик // Економіка України. – 2004. - № 8.- с.136 - 140.
8. Чорнобай О. Особливості кредитування аграрних підприємств в умовах ринкової економіки// Актуальні проблеми економіки - 2009.- №5 - с. 207-221.

9. Кредитування сільськогосподарських корпорацій іншими депозитними корпораціями (банками), Лютий 2013 року: Статистичний випуск Національного банку України. - 2 квітня 2013 року [Електронний ресурс] // Режим доступу до ресурсу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=72196>

10. Кредитування сільськогосподарських корпорацій іншими депозитними корпораціями (банками), Лютий 2013 року: Статистичний випуск Національного банку України. - 2 квітня 2013 року [Електронний ресурс] // Режим доступу до ресурсу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=72196>

Summary

The aim of the research. *In this article is considered crediting of agricultural manufacturers as an important component of their financial support. The main object of the research is definition of a place of crediting in a system of the state financial support of agrarian sector of economy, the analysis of a current state of crediting of the Ukrainian agrarian enterprises, generalization of its main problems, development of practical recommendations concerning improvement of providing by credit resources of national agriculture.*

Results of the research. *As a result of the conducted research, crediting of agrarian enterprises was defined as one of the most effective directions of the state support of agriculture. It is revealed that the increase of crediting in agrarian enterprises occurred almost annually together with increasing of privileges in granting the agricultural credits. The main problems of a system of credit service of agrarian sector is determined an imperfection of its standard legal support, imperfect development of the market of the earth that excludes its use as pledge for receiving the credit, long procedure of receiving the bank credit, high interest rates, a budget deficit, inflation, etc. . As practical recommendations for improving of credit providing agriculture of Ukraine was proposed the development of new forms of crediting in agriculture, such as factoring, the credits on the security of production, mortgage lending, leasing, forward crediting, cooperation with foreign banks, etc..*

Conclusions. *As modern approaches to the state stimulation of preferential crediting in Ukraine aren't historically coordinated, integral and effective, then the state has to consider possible mechanisms of simplification of procedure of crediting of agrarian manufacturers and as much as possible to take into consideration the best experience of the European countries for creating favorable conditions for development of agrarian business.*